

Bu makaleye atıfta bulunmak için/To cite this article:

SIVIŞ, E. (2019). Enerji Politikalarında Denge Arayışı, ABD - Rusya ve Avrupa Birliği Üçgeni: TürkAkım Projesinin Belirleyici Faktörleri. Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, 23 (3) , 1373-1388.

Enerji Politikalarında Denge Arayışı, ABD - Rusya ve Avrupa Birliği Üçgeni: TürkAkım Projesinin Belirleyici Faktörleri

Efe SIVIŞ (*)

Öz: Akamete uğrayan Güney Akım projesi sonrasında, Rusya ve Türkiye tarafından desteklenen TürkAkım Projesi, Avrupa'nın doğal gaz tedarik hacmini güney rotası üzerinden iki katına çıkarmayı hedeflemektedir. ABD'nin, Kremlin'in politikalarının Avrupa Birliği'nin Rusya doğalgazına olan bağımlılığını artırmayı hedeflediğini savunmasına rağmen Avrupa Birliği'ne üye bazı ülkeler TürkAkım'ı kendileri açısından olumlu görmektedirler. Bu makalede TürkAkım projesinin temel belirleyicileri ortaya konulacak ve projenin ABD, Rusya ve Avrupa Birliği nezdindeki dış politika yansımaları Uluslararası İlişkiler literatüründe bulunan güvenleştirme teorisi çerçevesinde analiz edilecektir.

Anahtar Kelimeler: Enerji Güvenliği, Güney Akım, TürkAkım, Kuzey Akım 2, Enerji Bağımlılığı

Balance of Power in Energy Politics, the Triangle of U.S. - Russia and EU: Determinants of Turkish Stream Project

Abstract: Following the failure of South Stream, the TurkStream project backed by Russia and Turkey aims at doubling natural gas supplies to Europe via the southern route. While the U.S. has repeatedly warned against Kremlin endeavours to increase EU energy dependence on Russian gas, several EU Member States see TurkStream favourable to their domestic energy agenda. This paper will, therefore, analyze the TurkStream project within the context of securitization theory of International Relations literature, as seen by the U.S., Russia and the EU in order to identify the project's prospects for the future

Keywords: Energy Security, South Stream, TurkStream, Nord Stream 2, Energy Dependence

Makale Geliş Tarihi: 03.05.2019

Makale Kabul Tarihi: 21.09.2019

I. Giriş

Geçmişte enerji güvenliği hakkında yapılan tartışmalar ekseriyetle petrol konusu etrafında dönse de denklemin içine girmiş olan doğal gaz, enerji güvenliği konusunu daha da karmaşık bir hale getirmiştir. Özellikle Soğuk Savaş'ın sona ermesinin ardından enerji, devletler için hayati bir önem kazanmış, uluslararası siyaseti ve ekonomiyi etkileyen önemli bir unsur olarak öne çıkmıştır (Özcan, 2013, 11).

*) Dr. Öğr. Üyesi Fenerbahçe Üniversitesi İktisadi İdari Bilimler Fakültesi, Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölümü (eposta: efe.sivis@fbu.edu.tr) ORCID ID. orcid.org/ 0000-0002-1553-3554

Enerji güvenliği kavramının dünyadaki politik tartışmaların merkezinde olduğu görülmektedir. Doğal gazın önemli bir stratejik ve jeopolitik araç olmasından dolayı enerji politikası yalnızca Avrupa Birliği'nin değil, aynı zamanda ABD, Rusya ve Türkiye'nin politik gündeminin de üst sıralarında bulunmaktadır. Rusya'dan Karadeniz yoluyla Bulgaristan'a, oradan Sırbistan, Macaristan, Slovenya ve Avusturya'ya doğal gaz tedariki sağlaması planlanan Güney Akım projesinin akim kalmasından sonra, Kremlin'in tam desteğini arkasına alan Gazprom'un, söz konusu projenin hedeflerine ulaşılabilmesi için farklı alternatiflere yöneldiği görülmektedir. Avrupa Komisyonu, Güney Akım boru hattının inşasına ilişkin Avrupa Birliği iç pazar ve rekabet kurallarını belirleyen hükümetler arası anlaşmanın ihlal edildiğini öne sürerek Bulgaristan'a baskı uygulamış ve Güney Akım projesinin sonlandırılmasında önemli rol oynamıştır (Gotev, 2017). Rusya, Güney Akım projesinin başarısız olmasıyla birlikte başta Bulgaristan'a gönderilmesi planlanan doğal gazın Doğu'daki bir diğer önemli güç olan Türkiye'ye aktarılacağını duyurmuştur. Böylelikle evvela Türk Akımı, daha sonra ise TürkAkım olarak adlandırılan proje başlamıştır.

Rusya Devlet Başkanı Vladimir Putin, 2014 yılının Aralık ayında gerçekleştirdiği Türkiye ziyareti sırasında Türk Hükümeti ile yeni bir doğal gaz anlaşması yapabileceğinin sinyallerini vermiştir. Bu ziyaret aynı zamanda, özellikle o sıralarda Rusya doğal gaz kaynaklarına alternatif arayışında bulunan Avrupa Birliği de düşünüldüğünde, Rusya ile Türkiye arasındaki ilişkilerin güçlenmesi ve jeopolitik değişimin görülmesi anlamına geliyordu. Ne var ki TürkAkım projesi ile ilgili görüşmeler Rusya'nın beklediği doğrultuda gerçekleşmemiştir. 2015 yılının Kasım ayında Türk hava sahasına giren Rus savaş uçağı SU-24, Türkiye tarafından vurularak düşürülmüştür (Galeotti, 2015). Ankara ve Moskova arasında çıkan diplomatik kriz Rusya'nın Türkiye'ye yaptırım uygulayarak enerji, göç, turizm, ticaret ve tarım alanlarında iş birliğinin tamamen kesilmesiyle sonuçlanmıştır (Juan Carrion v.d., 2016, 32). Böylece TürkAkım ile ilgili tüm müzakere ve anlaşmalar durdurulmuştur. İki hükümetin de baştaki ödün vermeyen tutumlarına rağmen uçak krizi bir seneden kısa bir süre içinde çözülmüştür. Bu durum, iki ülke arasındaki iş birliğinin taraflar açısından önemini gösterir niteliktedir (Köstem, 2018, 27). Moskova özellikle Güney Akım projesinin başarısızlığından sonra Ankara'yı, Avrupa Birliği'nin aksine güvenilir bir enerji ortağı görmekteydi.

Bir yıl sonra 2016 yılının Kasım ayında İstanbul'da düzenlenen Dünya Enerji Kongresi devam ederken Putin ve Erdoğan TürkAkım projesini imzalamayı kabul ederek her iki ülkenin menfaati için normalleşme sürecine girileceğini onaylamıştır. Hükümete bağlı şirket Gazprom'un başkanı Aleksey Miller, Karadeniz'in altından geçen ana boru hattındaki iki hattın -biri Türkiye'ye, diğeri ise Yunanistan, yani Avrupa Birliği'ne- 2019 yılının sonuna kadar bitirileceğini açıklamıştır (Radio Free Europe, 2016). Ankara ile Rusya arasındaki anlaşma bir taraftan iki ülke arasındaki bağları normalleştirmiş ve böylece ekonomik ve politik iş birliğine katkıda bulunmuşken diğer taraftan Rusya başta Güney Akım ile aktarılması planlanan doğal gaz için alıcı bulmuş ve aynı zamanda Ukrayna'nın transit ülke olmasının önüne geçmiştir.

Avrupa Birliği ve ABD'nin ise TürkAkım projesine olumlu yaklaşmadığı görülmektedir. Avrupa Birliği'ne göre TürkAkım Avrupa'ya fazladan doğal gaz sağlanması için değil, daha önce Ukrayna kanalıyla gönderilen doğal gazın yerini alması için yapıyordu. Avrupa Birliği'nin enerji politikası, hükümet destekli doğal gaz tedarikçisi Gazprom'un Avrupa Birliği'ndeki doğal gaz boru hatlarını kullanmasını yasaklamıştır. Bu yüzden Moskova kendisine yönelik yaptırımların etrafından dolaşmak suretiyle Avrupa Birliği'ne üye olmayan bir ülke, yani Türkiye ile Avrupa Birliği pazarına girmenin alternatif yollarını aramıştır. Ayrıca TürkAkım, Rusya'ya enerji bağımlılığını kesip alternatif doğal gaz yolları arayan Avrupa Birliği için iyi bir haber değildi. Avrupa Birliği'nin başka bir doğal gaz tedarikçisi bulma çabasındaki en büyük sebep ABD'nin Avrupa'ya yönelik LNG ihracatını artırmasıydı. TürkAkım fikri ilk kez ortaya çıktığında ABD buna açıkça tepki göstermiştir. Trump yönetimi bu türden boru hattı anlaşmalarının Ukrayna'nın kendi transit anlaşmasından gelen hakların yok sayılmasına neden olacağını ve Avrupa Birliği'nin Rusya'nın doğal gaz kaynaklarına olan bağımlılığından kurtulma ihtimalini daha da düşüreceğini söyleyerek Kuzey Akım 2 ve TürkAkım'a yönelik duyduğu endişeyi dile getirmiştir (Euractiv, 2018).

Bu çalışmanın amacı, yukarıda belirtilenler ışığında, üç baş aktör; ABD, Rusya ve Avrupa Birliği'nin perspektifinden TürkAkım projesine ışık tutmaktır. Çalışma bu üç aktörün menfaatlerini göz önünde tutarak projenin hem kısa hem de uzun vadeli belirleyici faktörlerini ve gelecek için beklentilerini analiz etmektedir. Makalenin giriş kısmı analizin ana yapısını oluşturmakta, TürkAkım projesi öncesinde ve sonrasında yaşananlar hakkında genel bir bakış açısı sağlamaktadır. İkinci bölümde TürkAkım'ın arkasında yatan politik ve ekonomik çıkarımları anlayabilmek için gerekli olan enerji güvenliği, kapsamlı bir kavram olarak ele alınmaktadır. Makalenin üçüncü kısmı, enerji politikası ile bunun Avrupa'daki jeopolitik etkilerine dikkat çekerek Rusya, Avrupa Birliği ve ABD'nin TürkAkım hakkındaki görüşlerini ve politikalarını analiz etmektedir. Sonuç kısmında daha önce geçen tüm bilgiler özetlenmiş ve TürkAkım projesinin geleceğine ilişkin öngörülerde bulunulmuştur.

II. Güvenlikleştirme Teorisi

Güvenlikleştirme kavramına ilişkin tartışmaların ekseriyetinde, güvenlik kavramı bir ülkenin menfaati ve askerî gücüyle ilişkilendirilmektedir. Askerî güç ne kadar fazlaysa, güvenlik seviyesi de o kadar fazladır (Moller, 2000, 2). Soğuk Savaş'ı takiben iki kutupluluğun sona ermesi, Çin, Avrupa Birliği ve Japonya gibi farklı devletlerin uluslararası arenada güçlü aktörler olarak belirginleşmesiyle güvenlik kavramı değişime uğramıştır. Bir grup, güvenlik kavramı dahilinde politik ve askerî gücün incelenmesini savunurken, diğer bilim insanları güvenliği anlamak için kişi, kimlik ve kültür gibi başka faktörlerin de eklenmesini savunmaktadır (Eroukhmanoff, 2017, 104). Güvenlik kavramını genişletmeye çalışan bilim insanlarından Arnold Wolfers'a göre güvenlik, nesnel anlamda sonradan edinilen değerlere karşı tehdidin olmaması, öznel anlamda ise bu gibi değerlere yapılacak saldırılara karşı korkunun olmaması anlamına gelmekteydi (Wolfers, 1962, 150).

Uluslararası İlişkiler disiplininde güvenlik kavramına Barry Buzan, Ole Weaver ve Jaap de Wilde gibi Kopenhag Okulu mensubu teorisyenler tarafından özellikle değinilmiştir. Söz konusu düşünce okuluna göre, güvenlikleştirme teorisinin merkezinde güç kullanımını meşrulaştıran güvenliğin anlaşılması yatmaktadır ve bu, hükümetlerin silahlanmaya veya özel güçlere başvurarak mevcut tehditlerle mücadele etmelerini sağlamıştır (Buzan v.d., 1998, 21). Bir diğer deyişle, karar mercileri ve hükümetler yalnızca “güvenlik” veya “tehdit” gibi kelimeleri kullanarak acil bir durumu ilan etme ve bunun sayesinde de yaptıklarını meşrulaştırma çabasına gerek duymadan mevcut tehditle mücadele etme gücünü elde etmişlerdir. Böylece güvenlik, toplumsal olarak inşa edilmiş öznel bir konsept haline gelmiştir.

Benzer şekilde, Eroukmanoff (2017) güvenlikleştirme teorisinin, uluslararası ilişkiler literatürünün güvenlik konusuna ilişkin mevcut yaklaşımlarına meydan okuduğunu savunmuştur. Buna göre bir unsur “güvenlik tehdidi” olarak nitelendirildiğinde, daha önceden güvenlik problemi olup olmadığına bakılmaksızın o unsur otomatik olarak mevcut bir güvenlik tehdidi haline gelmektedir. Bu sebeple, güvenlikleştirme teorisini anlamının temeli, bir meseleyi şekillendiren ve kitleleri meseleyi politikanın ötesine taşıması için ikna etmeye çalışan karar mercilerinin retorik yapısını göstermekten geçmektedir. Buna “söz edimi” denir. Kelimeler söylenir ve bazı aksiyonlar alınır (Buzan v.d. 1998, 26). Yani söz edimi, karar mercilerinin yalnızca bir şeyi güvenlik tehdidi olarak şekillendirmesini sağlamaz, aynı zamanda bahsettikleri meselenin tehdit haline geldiği yeni bir gerçeklik yaratır. Buzan ve Weaver (2003) güvenlikleştirmeyi gelgeç bir işlem olarak tanımlamıştır ve onlara göre bu işlem yoluyla politik bir topluluğun içinde oluşturulan özneler arası anlayış, bir şeye var olan bir tehdit olarak yaklaşılabilmesi ve tehditle ilgilenilebilmesi adına acil, olağanüstü bir önlem çağrısında bulunulabilmesi sağlamaktadır (Buzan ve Wæver 2003, 491).

Güvenlikleştirme teorisi ve özellikle de içindeki söz edimleri kuramı birçok bilim insanı tarafından eleştiri konusu yapılmıştır. Eleştirilerin başında Kopenhag Okulu'nun güvenlikleştirme teorisini yorumlama ve açıklama konusunda devlet merkezli olması ve güvenliğin gerçekçilikteki tanımından o kadar da farklı olmaması gelmektedir. Rita Floyd bu ifadeyi desteklemek adına, güvenlikleştirmenin çoğu zaman devlet tarafından yapıldığını söyler. Çünkü acil bir durum olduğunu beyan etme ve alenen konuşulan belirli bir konunun ciddiliği hakkında güvence vermek için gerekli olan güç ve araçlara yalnızca devlet sahiptir (Floyd, 2007, 41). Bir başka eleştiri ise güvenlikleştirmenin etik olmadığına dair tartışmalara işaret etmektedir. Michael C. Williams'ın savunduğu üzere, eğer güvenlik yalnızca acil bir durum ve mevcut bir tehdit ile ilgili bir söz ediminden başka bir şey değilse, o zaman her şey bir güvenlik meselesi olarak algılanabileceğinden her şiddetli, ayrımcı veya irrasyonel politikanın, söz ediminin herhangi bir şeklinden biri olarak mı görüleceği sorusu akla gelmektedir (Williams, 2003, 521). Bir diğer deyişle, var olan bir tehditle ortaya çıkan toplumsal gerçeklik ve olağanüstü hâl, siyasi açıdan güvenilmez olarak görülür. Diğer yandan Rita Taureck, güvenlikleştirmenin ve güvenlik dışılaştırmanın yalnızca siyasi bir eylem olduğunu ve bu yüzden günümüzdeki güvenlik çalışmaları için en öz ve çekici analitik araçları sunduğunu iddia etmiştir (Taureck, 2006, 6).

Bunlara ek olarak, Buzan ve Wæver (2003) bölgesel güvenlik kompleksi teorisini (Regional Security Complex Theory / RSCT) geliştirerek bölgesel ve küresel bir çerçevede içinde gücün dengesini ve bundan gelen ilişkileri tanımlamıştır. Buna göre “küresel güçlerin karşılıklı etkileşimi” ve “faaliyet alanı bölgelerde olan daha küçük güçlerin etkileşimi” olmak üzere iki seviye bulunmaktadır. Çoğu güvenlik tehdidinin uzun mesafeye kıyasla kısa mesafelerde daha çabuk yayıldığı düşünülürken, güvenlik bağımsızlığı bölgesel anlamda fazlasıyla önemli bir hale gelir ve bu nedenle de devletler komşularının imkân ve niyetleri hakkında daha fazla endişe duyar (Buzan ve Wæver, 2003, 4). Bölgesel güvenlik kompleksi bu makalede özellikle önem taşımaktadır, çünkü Avrupa Birliği için doğal gaz kaynaklarından gelen enerji güvenliği, Avrupa Birliği'nin komşu ülkelerini, yani Türkiye'yi ve Rusya'yu ilgilendirir. Doğal gaz ulaştırmanın tabiatı düşünülürken bölgesel bağlam ve söz konusu ülkelerin yakınlığı ön plana çıkmaktadır. ABD'nin Avrupa Birliği'ne üye ülkeler üzerindeki jeopolitik etkisi ve ekonomik önemi nedeniyle bölgenin enerji güvenliği konusundaki rolüne bölgesel değil, küresel bir perspektiften bakılmalıdır.

A. Çok Yönlü bir Konsept Olarak Enerji Güvenliği

Enerji güvenliği normalde ulus devletler arasındaki veya ulus devletlerin içindeki jeopolitik risklere karşı başta petrol olmak üzere enerjinin istikrarlı tedariki olarak görülüyordu (Irie, 2017, 38). Soğuk Savaş döneminde enerji güvenliği 1956 Süveyş Krizi ve 1973 Petrol Krizini takiben Orta Doğu'daki petrol kaynağı istikrarsızlığına dayanıyordu (Yergin, 1998). Daha sonraları enerji kaynaklarının doğal gaz sektörüne de girmesiyle birlikte enerji güvenliğinin tanımı, enerji kaynakları merkezde kalmak üzere genişlemiştir. Teknik açıdan bakıldığında, enerji güvenliğinin Uluslararası Enerji Ajansı'na göre tanımı enerji kaynaklarının uygun fiyatlarda kesintisiz bulunabilirliğidir. Daha net bir ifadeyle enerji kaynaklarının bulunabilirliği (availability) klasik enerji güvenliği çalışmalarının çoğunda kullanılan ve hâlen Uluslararası Enerji Ajansı tarafından kabul edilen “dört A”nın -diğerleri ödenebilirlik (affordability), erişilebilirlik (accessibility) ve geçerlilik (acceptability)- bir tanesidir (Cherp and Jewell, 2014, 416).

Enerji güvenliği meseleleri sadece enerji kaynaklarının teknik özellikleri ile değil aynı zamanda devletlerin siyasi, ekonomik ve ulusal menfaatleriyle de ayrılmaz bir şekilde bağlıdır. Bir başka deyişle, enerji güvenliği, aslında güvenliğin ta kendisidir. İstikrarlı ve bol enerji akışının uzun süreli sektöre uğratılması bir ülkenin ekonomik çıktıklarına, siyasi istikrarına ve vatandaşlarının refahına çok büyük zarar verir (Baumann, 2008: 4). Kopenhag Okulu güvenikleştirme teorisinde beş sektörü ve güvenlik kavramını şu şekilde tanımlamaktadır: i) iç ve dış devlet işlerini oluşturan *siyasi sektör*, ii) devletin savunma ve saldırı imkânlarını içeren *askeri sektör*, iii) ulusal veya dinî kimliği kapsayan *toplumsal güvenlik sektörü*, iv) pazar ve gelişim için erişim sağlayan *ekonomik güvenlik* çevre koruması ile ilgilenen *çevre güvenliği* (Buzan, 1991, 19). Kopenhag Okulu'na mensup bilim insanlarının çalışmalarında da görüldüğü üzere, enerji güvenliği yukarıda belirtilen devlet sektörlerinin hiçbirine girmemekte ve ayrı bir kategori olarak da kabul edilmemektedir. Bir önceki paragrafta da anlatıldığı üzere enerji güvenliğinin hem ulusal güvenlik hem de jeopolitik ile yakın bir bağlantısı

bulunmaktadır. Ancak, eğer doğal gaz kaynaklarının finansal ve siyasal fayda ile takası düşünülürse (ki bu, Rusya doğal gaz kaynaklarının Avrupa Birliği'ne gönderilmesi örneğinde gösterilecek), o zaman enerji güvenliğini ekonomik güvenlikle ilişkilendirmek mümkün olur. Daha doğrusu, ekonomik güvenlik, güvenlik kaynaklarını üreten güvenlidir ve içinde bulunan enerji güvenliği devletin rutin bir biçimde işleyişini sürdürmesi ve vatandaşlarının refahının sağlanmasındaki esas faktörlerden biridir (Popescu, 2015, 467).

Benzer şekilde, enerji güvenliği savunma stratejileri ve savaşma yeniliklerine olan katkılarıyla askeri sektörde de önemli bir rol oynamaktadır. Enerji teknolojisi kullanımının askeri sektör ile yakın bir ilişkisi bulunmaktadır çünkü enerji, askeriyede bir vasıta, savaşlar içinse stratejik bir katkı olarak görülmektedir (Nutall et al., 2017, 23). Enerji ve askeri sektörleri arasındaki bir diğer bağlantı da askeri görevlere katkıda bulunan sanayi kurumlarıdır. Elektrik veya yakıt kaynaklarındaki herhangi bir enerji aksamaları durumunda, enerji güvenliği stratejik teçhizatların ve harekât birliklerinin herhangi bir gecikme olmadan yönetileceğinin garantisini vermektedir (Lambert et al., 2011, 318). Ayrıca, devletin askeri imkânları, kaynak kesintilerinin sıkça görülebileceği savaş alanlarında tedarik zincirinin devam etmesini garanti altına almaktadır.

Enerji güvenliğinin istikrarlı enerji kaynağı olarak tanımlandığı on yıllarca öncesinin aksine, enerji güvenliği kavramı günümüzde oldukça genişlemiştir. Devletler, değişken çevrede enerji kaynaklarını elde etme adına, hem iç ihtiyaçlarını güçlendirerek endüstriyel ilerlemeye ve ekonomik gelişime katkı sağlamaya, hem de yurt dışındaki jeopolitik etkilerini artırmaya çalıştıkları için enerji güvenliği kavramının giderek daha fazla önem kazandığı görülmektedir. Her devlet, enerji politikası gündemini iç ve dış politika amaçlarına göre şekillendirmektedir. Enerji güvenliğinin önemi bundan sonra da artacağı için enerji güvenliği konusundaki dikkatli stratejik ve operasyonel planlamanın öneminin de artması beklenmelidir.

III. Türk Akım Öncesi

Rusya Federasyonu'na göre, enerji güvenliğinin artırılması ekonomi alanında ulusal güvenliğin sağlanmasındaki ana yollardan biridir. Enerji güvenliğinin sağlanmasındaki gereken şartların bazıları, enerji kaynaklarının tüketicilere güvenilir ve kesintisiz olarak tedarik edilmesi, ülkenin dünya enerji pazarı üzerindeki teknoloji liderliğini korunması ve yabancı pazarlarda Rus enerji kaynağı tedarikçilerine gösterilen ayrımcılığın önüne geçilmesidir (Rusya Ulusal Güvenlik Stratejisi, 2015, 14). Geniş anlamda ulusal güvenliğin sağlanmasında enerjiyi ana faktörlerden biri olarak gören Başkan Putin'in Rusya'sı için enerji konusunun en önemli iç ve dış araçlardan biri haline geldiği ortadadır. Rusya'nın küresel çapta dış enerji politikası yalnızca küresel enerji pazarının dinamiklerinden değil, aynı zamanda hem daha geniş bölgesel seviyedeki hem de Rusya ile ortakları arasındaki (jeo)politik gelişmelerden etkilenmektedir (Huotari, 2011, 125). Rusya'nın en büyük enerji üreticisi ve ihracatçısı olması ve Avrupa Birliği'nin doğal gaz pazarında büyük bir pazar payına sahip olması Kremlin'i Avrupa'da nüfuz elde etmek adına bazı yollara başvurmaya itmektedir. Bunlar arasında kurumsal ittifaklar kurma,

lobi çalışmaları ve mevcut sözleşmelerle bağlanmış yükümlülükler bulunmaktadır (Proedrou, 2018, 87).

2006 yılındaki Rusya-Ukrayna doğal gaz anlaşmazlığının ardından, Ukrayna'daki siyasal gelişmelerin doğrudan sonucu olması ve Rusya karşıtı tutumlarıyla maruf Başkan Viktor A. Yushchenko'nun seçilmesi ile enerji güvenliği Avrupa Birliği-Rusya arasındaki ilişkiler için hem engel hem de fırsat haline gelmiştir. Anlaşmazlık, Rusya'nın Ukrayna'ya giden doğal gazı kesmesi ve böylece Avrupa Birliği'ne üye ülkelere giden doğal gaz kaynaklarında aksamalar görülmesiyle sonuçlanmıştır. Bu olay sonucunda Kremlin, doğal gaz sektörünün jeopolitik gelişmelerle doğrudan bağlantısı olduğunu ve Rusya'nın yakın çevresindeki olayları kontrol etmesi gerektiğini fark etmiştir (Sauvageot, 2011, 5). Bir başka sonuç ise, Avrupa Birliği'nin Rusya'yı artık güvenilir bir doğal gaz tedarikçisi olarak görmesi ve Rusya'nın Avrupa'daki dış politikasının daha fazla denetlenmesi gerektiği sonucuna varmasıydı. Öte yandan bu olay Moskova perspektifinden Ukrayna'nın artık doğal gaz sektöründe güvenilir bir ortak olmadığını ve denklem dışına itilmesi gerektiğini göstererek Rusya'nın kendi dış enerji politikasını oluşturmasına katkı sağlamıştır.

Bu sebeple, Rusya'ya göre siyasi açıdan istikrarsız ve dengesiz olan Ukrayna'nın üstesinden gelinmesi ve doğal gazın Avrupa'ya farklı bir rotayla gitmesi için bir alternatif bulması gerekiyordu. TürkAkım'dan bir önceki proje olan Güney Akım fikri, Avrupa Birliği'nin Türkiye'den Avusturya'ya doğal gaz aktarımını sağlayacak Nabucco boru hattı planını açıklamasından sonra ortaya çıkmıştı. Güney Akım'ın rotası Nabucco'nunki ile hemen hemen aynıydı. Tek fark, Güney Akım'ın asıl amacının doğal gazın Avrupa pazarına Rusya'nın kontrolü dışında girmemesi için Nabucco ve diğer bütün boru hatlarını engellenmesi olmasıydı (Baran, 2008, 1). Her iki projenin de kendine özgü avantajları vardı. Nabucco'nun tahmini maliyeti, Güney Akım'ın Karadeniz boyunca geçen su altı hattının yarısı kadardı, buna karşılık Güney Akım'ın garanti bir doğal gaz akışı ve sağlam bir teşkilat yapısı bulunuyordu (Baev, 2010, 1076-1077). 2012 yılının Kasım ayında Rusya destekli Gazprom ve Bulgaristan'ın enerji holdingi EAD, doğal gazı Rusya'dan Karadeniz yoluyla Bulgaristan'a, oradan da Sırbistan, Macaristan ve Avusturya'ya gönderecek Güney Akım doğal gaz boru hattının inşası için anlaşma imzalamıştır (Rodova, 2011). Güney Akım, Ukrayna kanalıyla gerçekleştirilen doğal gaz sevkiyatının azaltılarak Bulgaristan'a yönlendirilmesi adına Rusya açısından uygun bir yoldu. Güney Akım'ın Avrupa Birliği'ne üye ülkeler içerisindeki en büyük destekçisi İtalya'ydı. Berlusconi Hükümeti İtalya'nın enerji şirketi ENI'ye Rus Gazprom ile 10 milyar Euro tutarında bir doğal gaz boru hattı anlaşması imzalaması için yeşil ışık yakarak Güney Akım projesine destek çıkmıştır (Varol, 2013, 212).

Bununla beraber, Güney Akım projesi ileriki aşamalarda Avrupa Komisyonu tarafından Üçüncü Enerji Paketi'ni ihlal ettiği ve Rusya ile çeşitli Avrupa Birliği'ne üye ülkeler arasında imzalanan hükümetler arası anlaşmaların Avrupa Birliği yasalarına uymadığı öne sürülerek durdurulmuştur (Munteanu ve Sarno, 2016, 66). Bu karar 2014 yılında Rusya'nın Kırım'ı ilhak etmesi sonrasındaki gerginlik ve Batı ülkeleri tarafından

uygulanan yaptırımların arasında alınmıştır. Karar sonrasında Başkan Putin Avrupa Birliği'ni projenin önüne geçmesi için engeller koymakla suçlamış ve Rusya'nın enerji kaynaklarının tanıtımını diğer pazarlarda yapmaya hazır olduğunu açıklamıştır (Marini, 2014).

IV. Yeni Bir Alternatif olarak TürkAkım

Güney Akım projesinin planlanması için harcanan yıllara ve hem politik hem de finansal yatırımlara rağmen Moskova, projenin ekonomik beklentisinin Rusya için ilk başta düşündükleri kadar avantajlı olmadığını fark etmiştir. Güney Akım'ın açık deniz ve Avrupa kısımlarının maliyetinin 23,5 milyar Euro'yu bulması bekleniyordu (Sharples, 2015, 47). Bu nedenle Avrupa Komisyonu ile uzun süren Üçüncü Enerji Paketi görüşmeleri çıkmaza girdikten sonra, Rusya'nın projenin bitmesini bekleyip en sonunda Avrupa Komisyonu'nun ördüğü duvar nedeniyle yatırılan her şeyin kaybedilmesini riske atmak yerine projeyi feshetmekten başka bir seçeneği kalmamıştır. Putin tam olarak bu sebepten, 2014 yılındaki Türkiye ziyareti sırasında yıllar süren planlama ve kaynak ikmali sonrasında iptal edilmesi gereken Güney Akım projesine bir alternatif olarak TürkAkım projesini sunmuştur (Url, 2018). TürkAkım'ın temel mantığı bir önceki proje, yani Güney Akım ile aynıydı. Asıl amaç doğal gaz tedarikçilerinin rotasını çeşitlendirmek ve transit ülke olan Ukrayna'nın rolünü azaltmaktır. Buna ek olarak, TürkAkım Rusya'nın ihracat pazarındaki diğer tedarikçilere karşı avantaj kazanmasını sağlamakla birlikte Avrupa Komisyonu'nun Üçüncü Enerji Paketi düzenlemesine uyma taleplerinden doğan karmaşık durumu da çözmüş olacaktı (Franza, 2015, 53).

2019 yılının sonuna kadar hazır olması beklenen TürkAkım'ın doğal gaz boru hattı ilk hat yoluyla Türkiye'ye, ikinci hat yoluyla da Güney ve Güneydoğu Avrupa'daki tüketicilere doğal gaz tedarik etmesi hedeflenmektedir. Türk Akım'ın, Karadeniz üzerinden 930 kilometre giden açık deniz boru hattı ve Türkiye'nin sınırları ile komşu ülkelere dönecek kıyı hattından oluşmak suretiyle yıllık her iki hat için 31,5 milyar metre küp doğal gaz kapasitesine ulaşması beklenmektedir (Gazprom). Bu projenin arkasındaki motivasyonların anlaşılması için hem jeopolitik hem de ekonomik bir perspektiften bakmak faydalı olacaktır. Türkiye Rusya'nın Almanya'dan sonraki en büyük müşterisi konumundadır ve bu proje Rusya'nın Türkiye ile olan doğal gaz tedarikçisi-müşteri bağlantısını güçlendirecektir. Putin'in de belirttiği gibi "TürkAkım çok yönlü Rus-Türk ortaklığının gelişiminde parlak bir simge, iki kişi (Erdoğan-Putin) arasındaki dostluğun da sembolü olacaktır" (Sabah, 2018). ABD'nin Suriye'deki terörist Kürt gruplara sağladığı yardımlar, Türkiye'nin Venezuela krizinde Maduro hükümetine verdiği destek, Türkiye'nin Rusya'dan S-400 savunma sistemlerini satın alma girişimi gibi çelişen politikalar, Türk-Amerikan ilişkilerinin kötüleştiği bir döneme işaret etmektedir. Bu durumda Türkiye ile gelişen stratejik ortaklık Kremlin'in işine gelmektedir. İkinci olarak, bu projenin gerçekleşmesi halinde Rusya'nın Avrupa doğal gaz pazarındaki en büyük hisse sahibi olarak kalmasına hizmet edeceği ortadadır. Bunun sebebi Rusya'nın böylelikle artık yalnızca Kuzey Akım 2 ile Avrupa'nın kuzeyine değil, aynı zamanda TürkAkım ile Avrupa'nın doğu kısımlarına doğal gaz sağlayabilecek kapasiteye ulaşmasıdır. Jeopolitik açıdan ise, TürkAkım Rusya ve Batı arasındaki

rekabet bölgesi olan Batı Balkanlar'da Rusya'nın enerji kaynakları açısından gücünü sağlamlaştırılmış olacaktır (Markovic, 2017, 6). İlaveten, Rusya doğal gaz akışını çeşitlendirerek TürkAkım projesi faaliyete geçene kadar, Kremlin'in siyasi ve ekonomik baskısına boyun eğmeyen komşu ülkelerden doğal gazı uzaklaştırmayı başarmış olacaktır (Korteweg, 2018, 25).

A. Batı'nın TürkAkım Hakkındaki Görüşü

Güney Akım projesi hakkındaki resmi duyurunun yapılmasından ve anlaşma sağlanmasından önce ABD ve Avrupa Birliği Rus doğal gaz kaynaklarına olan bağımlılığa çare aramaktaydı. Avrupa Birliği, Rusya'ya yönelik enerji bağımlılığını, talebi azaltmak, enerji tasarruflu bir çevre oluşturmaya çalışmak ve durmaksızın alternatif enerji kaynakları aramak suretiyle yapmaktaydı (Koch, 2015, 3). Nabucco projesi Güney Akım'ın doğrudan rakibi olarak görülüyor ve birçok Avrupa Birliği üye ülkesi tarafından destekleniyordu. Nabucco'dan gelen gaz hacmi Avrupa Birliği'nin toplam talep miktarından düşük olsa da alternatif kaynakların bulunabilirliği Avrupa doğal gaz şirketlerinin Gazprom'a karşı olan pozisyonunu sağlamlaştırabilirdi (Barysch, 2010, 4). Ne var ki Nabucco boru hattı projesinin başarısız olmasından sonra Avrupa Birliği'ndeki doğal gaz tedarikine yönelik tartışmalar bitmemiştir. Ayrıca Avrupa Birliği'ne üye ülkeler büyük ölçüde Rusya'dan gelen doğal gaza bağlı oldukları için doğal gaz kaynakları konusu daha da siyasi hale gelmiştir. Avrupa Birliği'ne üye ülkeler yalnızca 2017 yılında doğal gazın %38,5'ini Rusya'dan ithal ederek Rusya'yı Avrupa'ya doğal gaz ihracatında pazar lideri konumuna getirmiştir. 2018 yılının ilk döneminde bu oran artmış ve Rusya'dan ithal edilen doğal gazın tüm AB doğal gaz ithalatı içindeki payı %40,5'e ulaşmıştır (Eurostat, 2018, 4). Avrupa Birliği'ndeki birçok ülke tek bir dış tedarikçiye, yani Rusya'ya fazlasıyla bağlı olduğundan bu durum Avrupa Birliği'nin enerji güvenliği için kayda değer bir tehdit oluşturmaktaydı (Avrupa Enerji Güvenliği Stratejisi, 2014). Rusya ve Türkiye, TürkAkım projesini duyurduğu andan itibaren, Avrupa Birliği transit ülke olarak Ukrayna'nın değiştirilmesi hakkında endişelerini dile getirmiştir. Buna göre TürkAkım projesinin gerçekleşmesi halinde hem Avrupa Birliği hem de Türkiye Rusya'ya olan doğal gaz bağımlılığını artırmış olacaktı (Mete, 2017, 16). Avrupa Komisyonu'nun Enerji Birliği'nden sorumlu Başkan Yardımcısı Maros Sefcovic, Türkiye ziyareti sırasında, projenin "işe yaramayacağını" ve Avrupalı tüketicilere doğal gaz tedarik etme konusunda alınacak her kararın, ana transit yolu Avrupa Birliği'ne üye olmayan bir ülke olan Türkiye olsa dahi Avrupa Komisyonu'na bildirilmesi gerektiğini ifade etmiştir (Hogg, 2015).

Benzer şekilde ABD de Avrupa'daki Rusya merkezli doğal gaz projelerine, özellikle de doğal gazı Karadeniz üzerinden doğrudan Almanya'ya tedarik ederek Rusya'nın Avrupa'ya giden gaz kaynaklarını iki katına çıkarmasını sağlayan Kuzey Akım 2'ye karşı sert bir tutum içindeydi. Washington'ın TürkAkım'a yönelik tutumu da farklı olmamıştır. TürkAkım'ın Rusya açısından amacının Kuzey Akım 2'yle aynı olması, Amerikan politikasında bir değişikliğe yol açmamıştır. Washington'ın endişesi, Rusya'nın söz konusu projelerle AB üyesi ülkeler üzerinde jeopolitik avantaj elde edip üye ülkelerin Rus doğal gazına olan bağımlılığını artırmasından kaynaklanmaktadır.

Diğer yandan ABD dış politikasının küresel pazarda enerji hakimiyeti sağlama arzusu diplomatik çabalarına ve yapılan resmi açıklamalara yansımaktadır (Boersmam and Johnson, 2018, 6). ABD Enerji Bakanı Rick Perry'nin, Budapeşte ziyareti sırasında Macaristan ve komşularını "Rusya hem Kuzey Akım 2'yi hem de TürkAkım'ı kullanarak Orta ve Doğu Avrupa'daki güvenlik ve istikrar üzerindeki kontrolünü sağlamlaştırmak istiyor" ifadeleriyle uyarması Amerikalıların çekincelerini göstermektedir (Gotev, 2018). ABD'nin, Trump'ın başkanlığından dahi önce, Avrupa Birliği'nin Rus kaynaklarına olan doğal gaz bağımlılığını kesme çabasına destek olduğu görülmektedir. Söz konusu desteğin bir diğer sebebi de Avrupa Komisyonu'nun kendini tüm Avrupa'da daha fazla LNG terminali inşa etmeye adanmasıydı. Avrupa Komisyonu Başkanı Juncker, Avrupa Birliği'nin ABD'den daha fazla LNG ithal etmek için olanak sağlamaya hazır olduğunu belirterek Avrupa Birliği'nin çeşitlendirme stratejisindeki ABD'nin stratejik konumunu doğrulamıştır (Avrupa Komisyonu, 2018). Bu bilgiler ışığında hem ABD hem de Avrupa Birliği'nin bir yandan Rus doğal gaz kaynaklarına olan bağımlılığı ortadan kaldırmak, öte yandan da Avrupa'nın ABD'den LNG ithalatını artıracak uygulanabilir bir strateji bulmak için iş birliği yapmaya kararlı olduğu sonucuna varılabilir.

V. Sonuç

Doğal kaynakları siyasi ve ekonomik çıkar için bir dış politika aracı olarak kullanmanın yeni bir durum olmadığı bilinmektedir. Rusya Avrupa enerji pazarını domine etmekte ve enerji konusunu komşularına karşı zorlamacı bir dış politika aracı olarak kullanmaktaysa da benzer adımları hem Avrupa hem de ABD belki daha az zorlamayla fakat çok taraflılık ve diplomasi yoluyla atmıştır (Smith, 2008, 1). Rusya enerjiyi ana dış politika aracı şeklinde kullanarak kendi politik emellerini komşu ülkelerde gerçekleştirmeyi hedeflemekte ve bunu yaparken de jeopolitik etkisinden faydalanmaktadır (Korteweg, 2018, 4). Öte yandan ABD'nin enerji politikaları ile LNG ihracatını artırarak Avrupa pazarına açılma çabaları göz önünde bulundurulduğunda, Rusya ve ABD arasındaki jeopolitik karşılaşmanın Avrupa enerji sektöründe gerçekleştiği sonucuna varılmaktadır (Lohmann and Westphal, 2019, 1).

1 Kasım 2014 tarihinde Başkan Putin, Güney Akım projesinin iptalini duyurmuş ve TürkAkım'ı onun yerine geçecek yeni proje olarak tanıtmıştır. Güney Akım'ın da temelde TürkAkım ile aynı sebepten planlandığı görülmektedir: Ukrayna'dan aktarılan doğal gazın bir kısmını farklı bir güzergaha yönlendirmek ve Avrupa'ya dağıtılabilecek doğal gaz için alternatif yöntemler bulmak. Söz konusu projenin Rusya için Gazprom'un transit olmayan boru hattı kapasitesini artırma ve Ukrayna'dan gönderilecek gaz hacmini başka bir yere yönlendirmek için gösterilen sistematik çabanın bir ürünü olduğu görülmektedir (Mete, 2017, 39). Transit ülke olarak Ukrayna'dan vazgeçilmesinin en büyük sebebinin altında, sonucunda Avrupa'da doğal gaz krizi çıkartıp birçok ülkeyi doğal gazsız bırakan 2006 ve 2009 yılları arasındaki Rusya-Ukrayna doğal gaz problemi yatmaktadır (Aoun, 2015, 6). Güney Akım'ın başarısızlığının başlıca sebeplerinden biri Avrupa Birliği ve Rusya arasındaki uluslararası enerji rejiminin kurulacağı hukuki bir dayanağın bulunmaya çalışılmasıydı. Bu durum, boru hattıyla Avrupa Birliği pazarına giren Rusya'nın Avrupa Birliği tarafından belirlenen kural ve prosedürlere uymasını

öngörüordu. Böyle bir baskıya yenik düşmeye razı olmayan Rusya, Güney Akım'ı iptal etmiştir. Avrupa Birliği ve Rusya arasında hâlen hukuki bir dayanak oluşturulmadığı için bu sorunun, bu sefer TürkAkım projesi için gündeme gelmesinin muhtemel olduğu görülmektedir. Bu nedenle Rusya ve AB'nin anlaşmaya varamaması halinde bu projenin de başarısız olması muhtemeldir. Bu denklemin, ABD'nin süreçte nasıl bir rol oynayacağı, Trump'ın enerji politikasının Avrupa Birliği pazarında sonuç verip vermeyeceği, LNG tedarikindeki maksat ve Avrupa ülkelerindeki LNG tanıtımının LNG'yi Rus doğal gazına göre daha uygun ve ucuz hale getirip getiremeyeceğine bağlı olarak şekillenmesi öngörülebilir. Diğer yandan Avrupa Birliği, doğal gaz çeşitlendirmesi üzerinde çalışsa da Rus doğal gazının halen en uygun ve en ucuz seçenek olduğu görülmektedir. LNG'nin Atlantik Okyanusu üzerinden Avrupa'ya taşınması hem alıcı hem de satıcının regazifikasyon fabrikasına erişiminin olmasını gerektirmesi LNG ticaretinin esnekliğini sınırlandırmakta ve her iki tarafın da işini zorlaştırmaktadır (Stevens, 2010, 2).

TürkAkım'ın muhtemel başarısızlığından bağımsız olarak, Rus gazını doğrudan Almanya'ya taşınması hedeflenen Kuzey Akım'ın inşa projesinin sürdüğü ve hali hazırda ekonomisi en güçlü Avrupa Birliği üyesi olan Almanya tarafından desteklediği ortadadır. Bu durum göz önünde bulundurulduğuna Rusya'yı destekleyen diğer Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin siyasi desteğinin ve bu konudaki istekliliğinin TürkAkım projesi için hayati önem taşıyacağı öngörülebilir. Visegrad ülkelerinin yanı sıra, doğal gazı Batı Balkanlar'a göndererek kazanç sağlamayı hedefleyen Bulgaristan, TürkAkım'ın en büyük destekçileri olarak görülmektedir. Diğer yandan Macaristan Başbakanı Viktor Orbán'ın, Başkan Putin'e saygı duyduğu ve iki ülke arasındaki enerji iş birliğinin giderek arttığı göz önünde bulundurulmalıdır. Rusya ile uygulamalı iş birliğinin Soğuk Savaş'ın bitişinden beri Macar ekonomi politikasında ağırlığı olduğu görülmektedir (Hegedüs, 2015). Diğer bir deyişle TürkAkım'ın başarılı olup olmaması kısmen Rusya ve Avrupa Birliği'ne üye ülkelerin arasındaki politik isteklilik ve diplomatik çabaya bağlıdır.

Doğal gaz ihracatı Rusya'nın Batı ile olan karşılaşmasındaki kozu olmaya devam etmektedir. Kuzey Akım 2 boru hattı, Atlantik boyunca büyük endişelere yol açmışken özellikle Almanya olmak üzere diğer bazı üye ülkeler Kuzey Akım 2 projesine tam anlamıyla destek vermiştir. Ek olarak, TürkAkım'ı inşa edip doğal gazı yalnızca Türkiye'ye değil, aynı zamanda güney rotası üzerinden Avrupa Birliği'ne üye ülkelere ulaştırmayı planlayan Rusya, Avrupa üzerindeki doğal gaz ihracatında hakimiyetini sağlamlaştırmayı hedeflemektedir. Diğer yandan Batı-Rusya arasındaki gerginlik sürerken Katar, Avustralya ve ABD gibi LNG pazarını ısrarla genişletmeye çalışan ülkeler sebebiyle, Kremlin destekli boru hatları Kremlin nezdinde ciddi bir koz olarak önemini korumaktadır. Kuzey Akım 2 ve TürkAkım'ın resmen faaliyete geçmesi halinde Rusya kısa vadede boru hattı politikası ile güvende görünmektedir. Ancak uzun vadede, LNG pazarının gittikçe genişlediği düşünüldüğünde Rusya'nın Avrupa enerji sektörü içindeki pozisyonunun tehlikeye girme ihtimali göz önünde bulundurulmalıdır.

Kaynaklar

- Ahval News. (2018). *Putin and Erdogan Inaugurate New TurkStream Pipeline in Istanbul* <https://ahvalnews.com/turkstream/putin-and-erdogan-inaugurate-new-turkstream-pipeline-istanbul> (Erişim Tarihi: 16.01.2019).
- Aoun, Marie-Claire. (2015). *European Energy Security Challenges and Global Energy Trends: Old Wine in New Bottles?*, Istituto Affari Internazionali. <http://www.iai.it/sites/default/files/iaiw1503.pdf>.
- Baev, P. K. (2010) *The South Stream versus Nabucco pipeline race: geopolitical and economic (ir)rationalities and political stakes in mega-projects*, International Affairs, 86 (5), 1075-1090.
- Baran, Z. (2008). *Security Aspects of the South Stream Project*. http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/note/join/2008/388962/EXPO-AFET_NT%282008%29388962_EN.pdf.
- Barysch, K. (2010). *Should the Nabucco pipeline project be shelved?* Centre for European Reform, Policy Brief , Transatlantic Academy. https://www.cer.eu/sites/default/files/publications/attachments/pdf/2011/pb_nabucco_5may10-221.pdf
- Baumann, F. (2008). *Energy security as a multidimensional concept*, CAP Policy Analysis, Research Group on International Affairs, No.1 Mart 2008.
- Boersmam, T. and Johnson. C. (2018). *U.S. Energy Diplomacy Centre on Global Energy Policy*, <https://energypolicy.columbia.edu/sites/default/files/pictures/CGEPUSEnergyDiplomacy218.pdf>.
- Buzan, B. (1991). *People, States and Fear: an Agenda for International Security Studies in the Post-cold War Era*, Harvester Wheatsheaf.
- Buzan, B. and Wæver, O. (2003). *Regions and Powers: The Structure of International Security*, Cambridge: Cambridge University Press.
- Buzan, B. et al. (1998). *Security: A New Framework for Analysis*,. Boulder: Lynne Rienner Publishers.
- Cherp, A., J. Jewell (2014). *The Concept of Energy Security: Beyond the Four as*, Energy Policy Journal 75 (December), 415-421.
- Daily Sabah. (2018) *TurkStream Natural Gas Pipeline to Reinforce Turkey's Role in Energy Trade, Boost European Energy Security* <https://www.dailysabah.com/energy/2018/11/19/turkstream-natural-gas-pipeline-to-reinforce-turkeys-role-in-energy-trade-boost-european-energy-security> (Erişim Tarihi: 16.01.2019).

- Euractiv, *US Warns Hungary and Neighbours against Turkish Stream*
<https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/us-warns-hungary-and-neighbors-against-turkish-stream/> (Erişim Tarihi: 09.01.2019).
- European Commission (2018). *EU-US Joint Statement of 25 Temmuz: European Union Imports of U.S. Liquefied Natural Gas (LNG) Are on the Rise*.
http://europa.eu/rapid/press-release_IP-18-4920_en.htm (Erişim Tarihi: 05.01.2019).
- European Energy Security Strategy. (2014). *Communication from the Commission to the European Parliament and the Council*. <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/HTML/?uri=CELEX:52014DC0330&from=EN> (Erişim Tarihi: 19.12.2018).
- Eurostat. (2018). *EU Imports of Energy Products – Recent Developments*, Statistics Explained. <https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/pdfscache/46126.pdf>
- Eroukmanoff, C. (2017). *Securitisation Theory*. Stephen McGlinchey, Rosie Walters and Christian Scheinpflug (Ed.), *International Relations Theory, (ss.104-110) içinde*. Bristol: E-International Relations Publishing.
- Floyd, R. (2007). “Human Security and the Copenhagen School’s Securitization Approach: Conceptualizing Human Security as a Securitizing Move”. *Human Security Journal*, 5(Winter), 38-49.
- Franza, L. (2015). *From South Stream to Turk Stream*, Clingendael International Energy Programme,
https://www.clingendaelenergy.com/inc/upload/files/CIEP_paper_2015-05_web_1.pdf
- Galeotti, M. (2015). *Why Did It Take Turkey Just 17 Seconds to Shoot Down Russian Jet?*, The Guardian, <https://www.theguardian.com/world/2015/nov/26/russia-turkey-jet-mark-galeotti> (Erişim Tarihi: 09.12.2018).
- Gazprom. *TurkStream, Gas exports to Turkey and southern and southeastern Europe*.
<http://www.gazprom.com/projects/turk-stream/> (Erişim Tarihi: 12.01.2019).
- Gotev, G. (2018). *US Warns Hungary and Neighbours against Turkish Stream*.
<https://www.euractiv.com/section/global-europe/news/us-warns-hungary-and-neighbors-against-turkish-stream/> (Erişim Tarihi: 15.12.2018).
- Gotev, G. (2017). *EU-Gazprom Deal Clears Bulgaria of South Stream Cancellation claims*<https://www.euractiv.com/section/energy/news/eu-gazprom-deal-clears-bulgaria-of-south-stream-cancellation-claims/> (Erişim Tarihi: 13.02.2018).
- Hegedüs, D. (2015). *How Should Europe Respond to Russia?*.
https://www.ecfr.eu/article/commentary_how_should_europe_respond_to_russia_the_hungarian_view406

- Hogg, J. (2015). *EU Energy Chief Voices Concern over Russia's Turkish Pipeline Plan*. <https://www.reuters.com/article/turkey-europe-russia-gas/eu-energy-chief-voices-concern-over-russias-turkish-pipeline-plan-idUSL6NOWJ1FM20150317> (Erişim Tarihi: 09.02.2019).
- Huotari, J. (2011). Energy Policy and (Energy Security) as a Part of Russian Foreign Policy, *Nordia Geographical Publications*, 40 (4), 121-132. International Energy Agency. Energy Security. <https://www.iea.org/topics/energysecurity/>. (Erişim Tarihi: 12.01.2019).
- Irie, K. (2017) *The Evolution of the Energy Security Concept and APEX Energy Cooperation*. Singapore Issue 2017. Cleveland: International Association for Energy Economics.
- Juan Carrion, C. et al. (2016). *The Response of Turkey and Russia after Jet Crisis and the Implications for the South Caucasus*, Baku: Center for Economic & Social Development.
- Koch, F. (2015). *Turkish Stream and its implications for the EU*. <http://aei.pitt.edu/64786/1/EPB-34.pdf>
- Korteweg, R. (2018). *Energy as a Tool of Foreign Policy of Authoritarian States, in Particular Russia*. [http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU\(2018\)603868_EN.pdf](http://www.europarl.europa.eu/RegData/etudes/STUD/2018/603868/EXPO_STU(2018)603868_EN.pdf)
- Köstem, S. (2018). The Political Economy of Turkish-Russian Relations: Dynamics of Asymmetric Independence, *Perceptions*, XXIII (2), 10-32.
- Lambert, J.H. et al. (2011). Energy Security for Industrial and Military Installations: Emergent Conditions that Influence the Strategic Selection of Technologies, Gheorghe, Adrian V. ve Muresan, Liviu (Ed.), *Energy Security: International and Local Issues - Theoretical Perspectives, and Critical Energy Infrastructures*, (317-331) içinde. Berlin: Springer.
- Lohmann, S. and K. Westphal (2019). *US-Russia Policy Hits European Energy Supply*, SWP Comment 2019/C No.6. Berlin: German Institute for International and Security Affairs (SWP).
- Marini, A. (2014). *EU Has Circles Bulgaria on the Geopolitical Napkin*. <http://www.euinside.eu/en/analyses/bulgaria-south-stream-boyko-borissov-juncker> (Erişim Tarihi: 25.12.2018).
- Markovic, F. (2017). *Energy strategy of Russia in the Western Balkans*, Energy and Environmental Policy Laboratory. Working Paper 7, Piraeus: University of Piraeus.
- Mete, G. (2017). *TurkStream Pipeline Project: An Analysis of Legal, Financial and Technical Aspects*. Vol.3, İlkbahar 2017. London: EUCERS.

- Møller, B. (2000). *The Concept of Security: The Pros and Cons of Expansion and Contraction*, Presented at 18th General Conference of the International Peace Research Association. Tampere: International Peace Research Association (IPRA).
- Munteanu, D. and C. Sarno (2016). *South Stream and Nord Stream 2 – Implications for the European Energy Security, No.2*. Lisbon: Análise Europeia.
- Nuttall, W., Samaras, C., & Bazilian, M. (2017). *Energy and the Military: Convergence of Security, Economic, and Environmental Decision-Making*. EPRG Working Paper. Cambridge: University of Cambridge. <https://doi.org/10.17863/CAM.17547> .
- Nuttall W. J. et al. (2017). *Energy and the Military: Convergence of Security, Economic, and Environmental Decision-Making*, EPRG Working Paper 1717, Energy Policy Research Group, Cambridge: University of Cambridge.
- Popescu, M-F. (2015). “The Economics and Finance of Energy Security”. *Procedia Economics and Finance*. 27, 467-473.
- Proedrou, F. (2018). “Russian Energy Policy and Structural Power in Europe”. *Europe-Asia Studies*. 70 (2018), 75-89.
- Radio Free Europe / Radio Liberty. (2016). *Russia, Turkey Sign Gas Pipeline Deal*. <https://www.rferl.org/a/russia-turkey-putin-erdogan-azerbaijan-aliyev-istanbul/28043861.html> (Erişim Tarihi: 15.01.2019).
- Rodova, J. (2011). *Russia, Bulgaria Sign Final Investment Decision on South Stream Gas Pipeline* <https://www.spglobal.com/platts/en/market-insights/latest-news/natural-gas/111512-russia-bulgaria-sign-final-investment-decision-on-south-stream-gas-pipeline> (Erişim Tarihi: 15.01.2019).
- Russian National Security Strategy (2015). <http://www.ieee.es/Galerias/fichero/OtrasPublicaciones/Internacional/2016/Russian-National-Security-Strategy-31Dec2015.pdf>.
- Sauvageot, E. P. (2011). *Energy Disputes between Russia and Ukraine: A Case Study of Russian Decision-Making*. <https://ecpr.eu/filestore/paperproposal/3d7d0dcd-1e93-48fb-9a97-001d91dab1bb.pdf> .
- Sharples, J. (2015). “South Stream: Gazprom Abandons the Project and Announces a New Gas Pipeline to Turkey”. *European Union Foreign Affairs Journal*. 41-55.
- Smith, K. C. (2008). *Russia and European Energy Security, Divide and Dominate*. Washington DC: Centre for Strategic and International Studies.
- Stevens, P. (2010). *The 'Shale Gas Revolution': Hype and Reality*, Chatham House Report. https://www.chathamhouse.org/sites/default/files/public/Research/Energy%20%20Environment%20and%20Development/r_0910stevens.pdf

- Taureck, R. (2006). *Securitisation Theory and Securitisation Studies*.
http://wrap.warwick.ac.uk/1082/1/WRAP_Floyd_Securitization_theory_and_securitization_studies_WRAP.pdf
- Varol, T. (2013). *The Russian Foreign Energy Policy*. Kocani: European Scientific Institute.
- Williams, M. C. (2003). "Words, Images, Enemies: Securitization and International Politics". *The International Studies Association*, 47 (4), 511-531.
- Wolfers, A. (1962). National Security as an Ambiguous Symbol, in Idem: *Discord and Collaboration*. Arnold Wolfers (Ed.), *Essays on International Politics*, (ss.147-165) içinde. Baltimore: John Hopkins University Press, 1962).
- Yergin, D. (1998). *Ensuring Energy Security in the 1990*.
<https://www.foreignaffairs.com/articles/united-states/1988-09-01/energy-security-1990s>.